

1974 – פרשת "אסון מחניים"

סגן צופיה דזאנהשוילי, סגנית היועצת המשפטית לאגף הטכנולוגיה והלוגיסטיקה, מחלקת הייעוץ והחקיקה

ביום 19 באפריל 1974, התנגשו שני מסוקי "יסעור" של חיל האוויר זה בזה מעל שדה התעופה "מחניים" שבצפון הארץ. כתוצאה מכך, מסוק אחד התרסק ושמונת החיילים שבו נהרגו. המשפחות ששכלו את יקיריהם באסון זה דרשו את מיצוי הליכי חקירת התאונה וההליכים הפליליים נגד המעורבים בה. העיסוק בפרשה נמשך מספר שנים והיה בה כדי להשפיע על אופן חקירת תאונות אימונים בצה"ל ועל חשיפת חומרי החקירה בפני משפחות הנפגעים. כמו-כן הליכי הבירור תרמו למיצוב עצמאותו של הפרקליט הצבאי הראשי מול הדרג הפיקודי ולביסוס מעמדו מול היועץ המשפטי לממשלה.

רקע עובדתי

ביום 19 באפריל 1974, בימים שלאחר מלחמת יום הכיפורים, בתום פעילות מבצעית בחזית הסורית, התרחשה תאונה אווירית בין שני מסוקים מדגם "יסעור" מעל שדה התעופה ב"מחניים" שבצפון. התאונה התרחשה לאחר שבגמר המשימה הופנו מספר מסוקים במקביל (ולא באופן מדורג), לנחיתה בשדה התעופה. זאת, כאשר באותה העת מגדל הפיקוח היה מאויש על-ידי שני פקחי טיסה בעלי ניסיון מצומצם, וכששדה התעופה פעל בהתאם לנהלי טיסה אזרחיים (ולא נהלים צבאיים ספציפיים). כתוצאה מההתנגשות, מסוק אחד התרסק וכל שמונת החיילים שהיו בו נהרגו. המסוק השני הצליח, למרבה המזל, לנחות בשלום על אף שניזוק מההתנגשות.

בעקבות התאונה הקים חיל האוויר ועדת חקירה, אשר חקרה את העניין במשך כחודשיים. מסקנות הוועדה היו כי התאונה קרתה בשל טעות אנוש של טייס המסוק שהתרסק ולכן, בסיכום דבריה, לא המליצה הוועדה על פתיחה בחקירה פלילית נגד המעורבים בעניין.

ההליך המשפטי

המשפחות ששכלו את יקיריהן באסון לא הסתפקו בקביעה זו, ולאחר מאבק שנמשך כשנה עלה בידם לקבל את דו"ח ועדת החקירה. בני המשפחות סברו, כי הליך החקירה התנהל שלא כשורה, וכי מעבר לטעות האנוש של הטייס, היו גורמים נוספים לתאונה. לכן, פנו לפצ"ר דאז, תא"ל צבי ענבר ז"ל, בבקשה כי יורה על מינוי שופט חוקר, בהתאם לסמכות שהייתה מוקנית לו באותה עת, מכוח חוק השיפוט הצבאי, התשט"ו-1955.¹ זאת, חרף התנגדות מפקד חיל האוויר להמשך חקירת התאונה.

הפצ"ר מינה את השופטת הצבאית סא"ל דליה דורנר, לימים שופטת בית המשפט העליון, לחקור את הפרשה. השופטת דורנר סיימה את חקירתה באוגוסט 1975, ולאחר שבדקה את מעורבות כלל הגורמים באירוע, הורתה על העמדתם לדין של שניים: פקח הטיסה בדרגת רב"ט שהיה במגדל הפיקוח בעת האסון וכן בקר האוויר באירוע, קצין בדרגת סגן. ההמלצה נבעה מחשד שבוסס בדבר אחריותם לגרם המוות בתאונה הקטלנית. משפטם של השניים הסתיים בזיכוי.

¹ בשנת 2014 תוקן החש"ץ, והסמכות הועברה לנשיא בית הדין הצבאי לערעורים

2 אנשי חיל-אוויר זוכו מגרימת מוות בתאונת מסוקים בגליל

מות מסקנות שופטת-חוקרת,
מגן-אלוף דליה דורנר, הועמדו
השניים לדין באשמת גרימת
מוות. על השופטת-החוקרת
הוטל לבדוק את מסקנות ועדת
החקירה של חיל-האוויר שדו"ק
מה אירי האסון.
אחרי שהשופטת-החוקרת הי'
נישה את מסקנותיה ושני ה'
קצינים הועמדו לדין, מנתה
עד ועדת-החקירה. בראשה עמד
אלוף-מבחם (מבד"י) מרון, ויא
סיימה עבודתה בימים האחרון'
ביל.

מאת יעקב ארז
תופו הצבאי של הקריבי'
שני אנשי חיל-האוויר ש'
הוסמו לדין באשמת גרימת
מוות בעקבות התנגשות הי'
מסוקים שאירעה בחורש אפ"
ייל 1974 בשמי מהנניים —
וזה בקשם שנקרר בבית'
דין צבאי פירתיים פגזות
ונבתיים בימים אלה.
שני אנשי חיל-האוויר הם
קצין בקרה ותפק אוויר. בעק'

מריאיון שערכת עם כבוד השופטת בדימוס דליה דורנר למדת, כי במהלך חקירתה את האירוע נתגלעו מחלוקות מול הגורמים הפיקודיים, בדגש על אפשרות ההורים השכולים ליטול חלק פעיל בחקירת האירוע. לדבריה, היא בחרה לאפשר להם להיות נוכחים בחקירה מכוח סמכותה העצמאית כשופטת, חרף התנגדות גורמי חיל האוויר, שאף פנו בעניין לנשיא בית הדין הצבאי לערעורים דאז.

המשפחות השכולות לא הסתפקו בהעמדה לדין של פקח הטיסה והבקר האווירי, ופנו לפצ"ר, לשר הביטחון וליועץ המשפטי לממשלה בדרישה להורות על העמדה לדין של גורמים נוספים. בעקבות כך, מונתה ועדת חקירה נוספת שהמליצה להעמיד לדין גורמים נוספים.

ידיעה בקשר לזיכוי בעיתון "מעריב", 6 בספטמבר 1977

הפצ"ר בחן את הדברים והחליט שלא קיבל את המלצת הוועדה, והורה על סגירת התיק. המשפחות השכולות פנו ליועץ המשפטי לממשלה דאז, פרופ' אהרון ברק, אשר קיבל את המלצת הפצ"ר שלא להעמיד לדין גורמים נוספים – אך המליץ לנזוף פיקודית במספר מעורבים.

מאבקן של המשפחות נמשך גם לאחר החלטת היועמ"ש לממשלה, ובמסגרתו, הובא העניין גם בפני ועדת החוץ והביטחון של הכנסת בשנת 1980. בעקבות המלצות הוועדה גובשה הנחיית היועץ המשפטי לממשלה מספר 4.5000 "תאונות קטלניות בצה"ל", הקובעת את זכותו של האדם הקרוב ביותר לאדם שמותו נגרם מהתאונה לעיין בחומרי החקירה ולהשיג על החלטת הפצ"ר בפני היועץ המשפטי לממשלה.

חשיבות הפרשה

הנוהל הקובע את זכותה של המשפחה השכולה לעיין בחומרי החקירה ולהשיג על החלטות הפצ"ר בפני היועמ"ש לממשלה שריר וקיים עד היום. העובדה, שהיועץ המשפטי לממשלה, מוסמך מכוח מעמדו לבחון את החלטות הפצ"ר בעניין העמדה לדין של חיילים וכי למשפחות השכולות זכות לעיין בחומרי חקירה רלוונטיים, נתפשת כיום כמובנת מאליה. ואולם, נוהל זה גובש רק נוכח מאבקן של משפחות שכולות וטענותיהן בדבר יכולתו של צה"ל לחקור עצמו באופן עצמאי, נטול פניות, ללא סמכות נוספת לבחינת ההחלטות באירועי תאונות קטלניות ואירועים נוספים בהם נהרגו חיילים.

עוד בתוך כך, אסון מחניים והשתלשלות הטיפול בו חידדו את עצמאות הפרקליט הצבאי הראשי ושופטי בתי הדין הצבאיים למול מפקדי צה"ל.

מדוע בחרתי בנושא?

במסגרת מחקרי על האירוע נפלה בחלקי הזכות להיפגש עם כבוד השופטת בדימוס דליה דורנר ולשמוע את הסיפור מפי מי שהייתה דמות מפתח ושימשה שופטת חוקרת בבירור האסון, ואשר חוותה את מאבק ההורים השכולים בזמן אמת. השופטת סיפרה כי במקרה זה, כמו בכל המקרים בהם טיפלה לאורך השנים, הנחה אותה הפסוק הבא מהמקרא: "לא תפירו פנים במשפט פקטן כגדל תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלהים הוא והדבר אשר יקטה מפם תקרבון אלי ושמעתיו" (דברים א, י"ז). היא האמינה, כי תפקיד המשפטן בכלל, והמשפטן הצבאי בפרט, דורש עצמאות רבה מעצם טיבו וטבעו; הצבא הוא גוף היררכי, ולכן דברים אלו מתחדדים בו אף יותר. בשל כך, העוסקים במלאכת המשפט בצבא צריכים להקפיד הקפדה יתרה על עצמאותם בעת מילוי תפקידם.

לטעמי, דברים אלה יפים לזמן הזה כמו שהיו נכונים לזמן ההוא. לראייתי, עצמאות הגוף החוקר וכן עצמאות המשפטן בעת בדיקתו את חומרי החקירה המונחים לפניו היא חשובה ביותר. דברים אלו נכונים במיוחד בעניינם של משפטנים בצבא. לדברי השופטת דורנר, עצמאות המשפטן מתחזקת דווקא כאשר החלטותיו נתונות לבחינה ולביקורת, ולי לא נותר אלא להסכים עימה. בראייתי, פרשת אסון מחניים" חיזקה את עצמאות הגורמים המשפטיים בצבא.

הרחבה בנושא, ראו את המקורות הבאים:

- [אסון מחניים](#) באתר [חיל האוויר הישראלי](#);
- "פרצנו מבעד לעשן אל שרידי המסוק הבורעים והוצאנו גופות חרוכות של 8 אנשי חיל-האוויר", [מעריב](#) 21 באפריל 1974;
- [עמירם ניר](#), [כתבה על מאבק משפחות חללי אסון מחניים](#), מתוך [מהדורת מבט](#), 1979 [[קישור לסרטון](#)].
- הפצ"ר והיועץ המשפטי לממשלה – בין פרשת שדיאל לבג"ץ אביבית עטייה, אורי שהם, [משפט וצבא](#) 16, התשס"ב;
- צפ595/265 [התובע הצבאי נ' סגן שדיאל](#) (לא פורסם).